

Іванцев П. І., кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та клінічної психології

Курчик Ю. О., студент

*Інститут післядипломної освіти та дистанційного навчання
ДНВЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ, Україна*

МОТИВАЦІЙНО-СМИСЛОВІ УТВОРЕННЯ ТА ЇХ РОЛЬ В ПОДОЛАННІ ЗАЛЕЖНОСТІ В АДИКТИВНИХ ОСІБ

Незаперечним є той факт, що інтенсивні соціально-економічні, політичні та культурні зміни, які відбуваються у нашому суспільстві, породжують відчуття кризи, безвиході, а отже, сприяють формуванню особи адиктивної.

«Життя людини схематично можна уявити як сходження до вершини. У кожного своя вершина, і далеко не всі розуміють, що потрібно робити новий крок, долаючи інертність та ригідність. Щодо руху вперед, є два варіанти: або людина рухається вперед, вирішуючи своє індивідуальне завдання і залишаючись при цьому здоровою та натхненною, або під впливом шкідливих соціальних стереотипів та ірраціональних вірувань зупиняється, не докладає зусиль до подолання нової сходинки буття і таким чином потрапляє в порочне коло неврозів, комплексів, патологізує власне життя й життя своїх близьких. В сучасних умовах у такі моменти виникає небезпека потраплення в залежність» [1].

На сьогоднішній день вчені означають дві групи залежностей: хімічна та нехімічна (емоційна, поведінкова). Хімічна залежність, за визначенням міжнародної організації здоров'я, – це психічний, а іноді й соматичний стан, який є наслідком повторного вживання природної або синтетичної психоактивної речовини. Психоактивна речовина – це речовина, яка здійснює наркотичний вплив на організм. До психоактивних речовин відносять наркотики та офіційно не зараховані до наркотиків речовини: алкоголь, нікотин, кофеїн і ряд речовин лікарської та побутової хімії. До нехімічної залежності відносять, зокрема, комп'ютерну залежність, сексуальну залежність, культову залежність та інші [3].

Для узалежнених від алкоголю і наркотиків осіб характерним є порушення смислової сфери і діяльності, а саме: установка на швидке задоволення потреб при малих витратах сил; установка на пасивні способи захисту при зустрічах з труднощами; установка на втечу від відповідальності за скоєні вчинки; установка на малу опосередкованість діяльності тощо. Дані історій хворіб засвідчують, що відбуваються зміни у мотиваційній структурі особистості, а саме: алкоголь підпорядковує собі інші мотиви і визначає спрямованість людини. Всі інші ж мотиви втрачають свою силу. В ході хвороби алкогольна діяльність перетворює попередню ієрархію діяльностей і потреб, змінює самі мотиви і потреби людини. Д. О. Леонтьєв виокремлює наступні особливості осіб, що залежать від психоактивних речовин: звуження часової перспективи, бідність внутрішнього світу, вузькість світогляду, орієнтація на зовнішні критерії оцінки, некритичне прийняття групових норм і світогляду, фіксація на теперішньому, відсутність цілей життя тощо. Тому, для подолання залежності просто необхідним є вивчення і корекція мотиваційної структури особистості, зміна її ієрархій. Найпершим мотивом повинен стати мотив тверезого життя. Найбільш чиним мотивацію подолання хвороби зумовлює позитивна і активна позиція по відношенню до неї, що проявляється в усвідомленні і прийнятті хвороби, налаштування на цілковите выздоровлення, тобто – висока внутрішня мотивація.

Нагадаємо, що основними характеристиками людей, що реалізують себе, є: спрямованість на цілі, особистісні смисли, цінності; безперервний розвиток своїх здібностей, використання

можливостей; висока самоповага, адекватна самооцінка; орієнтація на власні думки, реакції організму; свобода вибору і відповідальність за наслідки вибору; відмова від своїх захистів. Можемо припустити, що особистість узалеженого може бути зовсім іншою. Невиконання характеристик самореалізації призводить до негативних станів, незадоволення потреб. Втікаючи від дискомфорту, люди з деструктивною самореалізацією починають нівелювати цей стан, швидко викликаючи позитивні емоції вживанням алкоголю, наркотиків тощо. Основна мотивація вживання алкоголю й наркотиків – прагнення до задоволення, яким людина намагається підмінити щастя буття.

В. Франкл зауважує, що чим сильніше людина прагне до насолоди, тим сильніше ця насолода від неї вислизає. В нормі насолода, задоволення ніколи не є метою людських прагнень. Вона є і повинна залишатися результатом, точніше, побічним ефектом досягнення мети. «Якщо у людини немає смислу життя, вона намагається досягнути переживання щастя в обхід реалізації смислу з допомогою хімічних препаратів... Наркотизація – це духовна анестезія, але подібно до анестезії, застосування якої в хірургії може викликати смерть, духовна анестезія може призвести до смерті духовної» [4].

Смисл життя, як більш глобальне психологічне утворення, є особистісним надбанням дорослої, зрілої особистості, формування якого опирається на осягнення сенсу значної частини пройденого життєвого шляху. Прагнення до пошуку і реалізації людиною сенсу свого життя В. Франкл розглядає як вроджену мотиваційну тенденцію, властиву всім людям, і яка є основним двигуном поведінки і розвитку особистості. Із життєвих спостережень, клінічної практики і різноманітних емпіричних даних В. Франкл робить висновок, що для того, щоб жити і активно діяти, людина повинна вірити в сенс, який присутній в її долі. Здорова доза напруження, наприклад того, яке виникає в результаті необхідності здійснити сенс, є невід'ємним атрибутом людяності і необхідне для душевного благополуччя. Він виділяє три основні шляхи, якими людина може зробити своє життя осмисленим – три основні групи цінностей (цінності творчості, цінності переживання і цінності відношення) : по-перше, за допомогою того, що ми даємо життю – творча робота; по-друге, за допомогою того, що ми берем від життя (переживання цінностей) і, по-третє, за допомогою позиції, яку ми займаємо по відношенню до ситуації, яку ми не в змоззі змінити [4].

Цінності – досить абстрактні особистісні утворення, реалізації яких може відбуватися в досить широкому спектрі діяльностей, які мають бути людиною обрані. Але для цього необхідна конкретизація цінностей у чіткі життєві цілі, які будуть структурувати життя, як найближчі періоди, так і більш віддалені перспективи. Саме життєві цілі володіють мотиваційним потенціалом, який здатен стимулювати людину до конкретних дій, що надають життя осмисленості. Як зауважував, у свій час, Браян Трейсі: «...Цілі – паливо в пічці досягнень. Людина без цілі – всеодно, що корабель без штурвала, ідучий безцільно і постійно ризикуюс налетіти на каміння. Людина, яка має ціль, уподібнюється кораблю зі штурвалом, що веде його прямо в порт по своєму вибору».

Правильне усвідомлення своєї життєвої ролі і її осмисленість, тобто позитивність з точки зору цінностей, визнаних життєво необхідними, як правило, примножує сили, веде до більш ефективної діяльності. Загалом із задоволенням потреби в сенсі життя з'єднується праця, оскільки ми завжди повинні відмовлятися від багатьох перехідних бажань і відкидати потреби, що не співвідносяться з нашими цілями. Різного роду хобі можуть набути вагомого значення в пристосуванні тих людей, професія чи соціальні функції яких, самі по собі, не дають їм можливість знайти сенс життя. Однак, буває і так, що людина невзможі обрати таку форму поведінки, яка відповідала б якому-небудь апробованому нею способу задоволення потреби в смислі життя. Тоді намагаючись забути про цю проблему, людина нерідко одурманює себе наркотиками, алкоголем, стараться заглушити відчуття спустошення посиленою роботою тощо [2].

Для вирішення будь-якої проблеми необхідна мотивація, яка б штовхала індивіда до дії на шляху до досягнення цілі. Відповідно, для подолання залежностей, перш за все потрібно вивчити ціннісно-мотиваційну структуру особистості узалеженого, вивести мотив тверезості на перше місце в ієрархії.

Необхідно виявити ставлення до хвороби, внутрішні конфлікти, можливі вторинні вигоди від хвороби, незадоволені потреби на даному етапі життя; сформувати індивідуальні цілі, які повністю співвідносяться з цінностями людини, не суперечать і доповнюють одна одну, поширюючись на всі сфери життєдіяльності; ліквідувати почуття провини, підвищити самоповагу тощо; узгодити можливі шляхи досягнення цілей з людиною, залучивши рідних і близьких. Все це веде за собою усвідомлення і прийняття відповідальності за власне життя, вчинки, минуле і майбутнє, активізацію активної життєвої позиції.

Література:

1. Ліщинська О.А. Культурна залежність особистості: передумови, чинники, механізми. – К.: Друк ТОВ – Легко інк, 2008. – 266 с.
2. Обуховський К. Психологія влечений человека / Под ред. Б.М.Сегала / Пер. с польського В.И. Могилева. – М.: Прогресс. – 1972. – 247 с.
3. Старшенбаум Г.В. Аддиктологія: психологія и психотерапія зависимостей. – М.: Когіто-Центр, 2006. – 367 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

Скляньська О. В., аспірант лабораторії
проблем інклюзивної освіти

*Інститут спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ Україна*

СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ: ПАРАМЕТРИ ОЦІНКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ГРУПИ РИЗИКУ

Допомога дітям з порушеннями в розвитку ефективніша, якщо розпочата якомога раніше. Рання психолого-педагогічна допомога, рання реабілітація та раннє втручання активно запроваджуються в Україні в останнє десятиліття. Положенням про навчально-реабілітаційний центр, затвердженим Наказом МОН № 920 від 16.08.2012 р. (п. 4.3), передбачено, що до змінного контингенту реабілітаційного відділення НРЦ відносяться також вихованці раннього віку [4]. З метою надання ранньої допомоги дітям з особливими освітніми потребами у НРЦ можуть створюватись консультативний пункт або центр ранньої допомоги. Також Положенням про інклюзивно-ресурсний центр, затвердженим Постановою Кабінету міністрів України № 545 від 12.07.2017 р., передбачено надання допомоги дітям з особливими потребами від двох років [5]. Тож вивчення особливостей нормативного та порушеного психічного розвитку дитини раннього віку та чинників, що можуть допомогти розвитку або формуванню компенсаторних механізмів, запобігти виникненню вторинних дефіцитів, є надзвичайно актуальним.

Загальноприйнятий в психології погляд на розвиток дитини раннього віку дає уявлення про закономірності розвитку окремих функцій (В. Мухіна, Н. Менчинська, Ю. Разенкова, Л. Обухова), але недостатньо розкриває етапи та значущі новоутворення розвитку дитини як активної особистості в усій цілісності емоційного, пізнавального та особистісного розвитку, становленні її свідомості, що відбувається у взаємодії з близькою дорослою людиною. Так само вивчення раннього розвитку дитини, що має певні порушення, зосереджується на порушеннях окремих функцій та психічних процесів (М. Ісаєв, В. Лебединський, Л. Журба, О. Мастокова). Вивчення дитини як цілісної особистості, що активно функціонує в своєму оточенні, передбачає розгляд інтегральних явищ психіки, тобто провідної діяльності, а для дитини раннього віку